

ՄԱՐԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄՆԵՐԻ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹԱԿԱՆ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ

Սողոմոնյան Գ. Ա. (ԵՊՀ, Երևան, Հայաստան)

gagiksoghomonyan@ysu.am

Ներկայացման ամս.՝ 15.08.2019,

գրախոսման ամս.՝ 03.09.2019

տպագրության ընդունման ամս.՝ 13.09.2019

Հետարդիական աշխարհում մարդաբանական փոխակերպումները տեղի են ունենում համաքաղաքակրթական երեք պատճառներով. 1. Փոխակերպում՝ կապված տեխնաժին միջավայրի, ինքնին մարդու բնության, նրա ֆիզիկական և հոգեկան որակների համակարգի զարգացման հետ, ինչը հանգեցնում է նրանում արհեստականի կողմից բնականի արտամղմանը: 2. Կեցության որոշարկված սոցիալական կապերի թուլացման, աստիճանական տրոհման, երբեմն՝ դրանց անհետացման հետևանքով խաթարվում է «ավանդական» հասարակության՝ մարդու կենսաաշխարհին բնորոշ կոլեկտիվ կապերի և հարաբերությունների հարուստ համակարգը: 3. Սպառողական արժեքների ու հոգեբանության անարգել տարածման հետևանքով էապես փոխվում են մարդու ներաշխարհը, արժեքային և կենսիմաստային կողմնորոշիչները: Հիմնավորվում է այն գաղափարը, որ համընդհանուր բարեկեցության տրանսհումանիստական համակարգի կառուցումը մարդկությանը երբեք երջանկություն չի բերի, եթե այդպիսի բարեկեցության որոնումներն իրականացվեն մարդու հոգևոր պահանջմունքների, ոգեղեն ակունքների և համակարգապահական ավանդույթների ընդհանուր համատեքստից դուրս:

Հանգուցային բառեր՝ *համաշխարհայնացում, տեխնոկրատական հասարակություն, մարդաբանական ճգնաժամ, մարմնակենսաբանական մշակույթ, հոգևոր:*

Ժամանակակից աշխարհում տեխնոլոգիաների սրընթաց զարգացման, ինտելեկտուալ բարդ աշխատանքի աննախադեպ ծավալի աճի և անհատական ազատության շրջանակների շարունակական ընդլայնման հետևանքով մարդն աստիճանաբար փոխակերպվելով՝ թևակոխում է գոյության ու գործառույթի նոր՝ ավանդականից զգալիորեն տարբեր՝ հետմարդու ժամանակաշրջան: Ըստ էության, համաքաղաքակրթական իմաստով անցումային մի ժամանակաշրջան, որին բնորոշ է անցումը բնականից արհեստականին, արդիականից՝ հետարդիականին: Տեղի են ունենում սոցիումի քաղաքակրթական հիմունքների արմատական փոփոխություններ: Քաղաքակրթությունն աստիճանաբար մոտենում է գայթակղություններով լեցուն, սակայն խիստ վտանգավոր մի եզրագծի, որից անդին չվերահսկվող ուժերի ազդեցությունը մարդու համար կարող է ճակատագրական լինել: Մարդկությունն իր գիտա-տեխնիկական մտքի հաղթանակի, բնության ուժերի վրա իր օրավուր աճող

իշխանության հետևանքով կանգնել է ինքնառջնացման իրական սպառնալիքի առջև: Այժմ բուն կյանքի ապագան կախված է այն բանից, թե մարդն ինչպե՞ս կտնօրինի այդ իշխանությունը: Այդ իսկ պատճառով մարդու՝ որպես անկրկնելի կենսասոցիալական տեսակի, գոյության ու շարունակականության, նրա մարդկային հեռանկարի ապահովման խնդիրները մշակութամարդաբանական իմաստով դառնում են առանցքային նշանակություն ունեցող կենտրոնական հարցեր:

Քաղաքակրթական գործառույթյան ներկա փուլը բնութագրվում է նրանով, որ անձի ազատության և պատասխանատվության սահմաններն ամփոփվում են անհատի հոգեւորամտիկ ամբողջականության մարմնական շրջանակներում: Սակայն, ի տարբերություն նախկին ժամանակների, մարմինն այլևս անձի նույնականացման միակ և ամենահաջող երաշխավորը չէ (գենային ինժեներիա, պլաստիկ վիրաբուժություն, օրգանների փոխպատվաստում և այլն): Մարմինը գոյաբանական էությունից աստիճանաբար վերածվում է մանիպուլյացիայի օբյեկտի, ճանաչողական կարողություններից և աշխարհի վերափոխման սուբստրատից փոխակերպվում է հոգատարության, սիրո և սիմվոլիկ պրակտիկաների առարկայի, սոցիալական սիմվոլիզմի քմահաճույքներին զոհաբերելի փորձադաշտի կամ գովազդային վահանակի (բողիքիլիճ, դոպինգ, պիրսինգ, սիլիկոնոպլաստիկա, դաջվածք, սեռափոխություն և այլն): Այն, վերածվելով տարատեսակ հիպոթեզիկ ռեպլիկների՝ միջոցով իրականացվող բեմագրության (սցենարի), դառնում է «բթացնող հոգատարության օբյեկտ» (Բողոխյար), ավելի ճիշտ՝ պաշտամունքի առարկա: Մարդակենտրոն մշակույթը վերածվում է մարմնակենտրոն մշակույթի, հաղթանակում է Տկոնապաշտությունն իր առավել արատավոր ձևով՝ մարդու ինքնաերպագոյթամբ՝ (Թոյնբի): Միակ մտահոգությունն այլևս առողջությունը, սեքսուալությունը և բարեստությունը ամեն գնով ապահովելն է: Ավանդական հասարակությունում մարմինը հոգու փոխաբերությունն էր, արդյունաբերականում՝ սեռի, հետարդիական հասարակությունում այն որևէ փոխաբերություն չի ներկայացնում, ուստի անիմաստ և անպարկեշտ է հոգու և հոգևորի մասին խոսելը: Սևեռուն մտահոգության առարկա է դառնում հետևյալ խնդիրը. եթե մարդու բնությունը և օրգանական մարմինը փրկելն անհնար է, ապա անհրաժեշտ է ստեղծել գիտակցության արհեստական կրիչ: Գիտության և կենսատեխնոլոգիաների բուռն զարգացման հետևանքով առաջանում է կլոնավորման, այսինքն նախապես առաջադրված ծրագրով արհեստական պայմաններում մարդու բեղմնավորման ու աճեցման, մարդաբանական առնչությամբ սկզբունքորեն նոր ու աննախադեպ հիմնախնդիրը: Ինքնին հասկանալի է, որ վաղորոք առաջադրված հատկություններով, «պատվերով» կառուցարկված մարդը սոցիոմշակութային և հոգևոր իմաստով որբ կլինի: Գենային ինժեներիայի տարատեսակ աշխատակարգերի աննախադեպ ու արագ զարգացման շնորհիվ սեփական մարմինն անընդհատ կատարելագործելու ոչ միշտ կշռադատված ցանկությունների բավարարման արդյունքում ժամանակակից մարդը կարող է հայտնվել իր նախաստեղծ բնության կորստյան իրական սպառնալիքի առջև, քանի որ այդ դեպքում կարող է վտանգվել մարդու՝ որպես անկրկնելի ցեղային տեսակի, գոյությունն ու էկզիստենցիալ ամբողջականությունը:

Ժամանակակից քաղաքակրթության գլխավոր գոյածն է դառնում զանգվածային մշակույթը, որտեղ կարևորվում են մշակույթի այն հատկանիշներն ու որակները, որոնք համաշխարհայնացման արգասիք են: Մարդու բնութագրման գլխավոր ցուցանիշ է հռչակվում սպառումը, որը, աստիճանաբար ձեռք բերելով արժեքաբանական յուրահատուկ ենթատեքստ, դառնում է սոցիալական համակեցության կազմակերպման յուրահատուկ սոցիոմշակութային ծածկագիր: Մարդը դառնում է ոչ թե սոցիալական պատկանելության, այլ կենսաոճի ցուցանիշ: Զանգվածային մշակույթը ձևավորում է սպառողական արդի հասարակությանը բնորոշ հաղորդակցման, ինքնադրսևորման, կենսակերպի արտահայտման նշանային նոր համակարգ (պահվածք, հանդերձանք, սանրվածք, ճաշակ և այլն), որն ամբողջությամբ ծառայում է շուկայական քաղաքակրթության «գայթակղությունների գործարանի» գաղափարախոսությանը: Ցուցադրական սպառումն աստիճանաբար դառնում է մշակութային ընդհանուր նորմ, որին չենթարկվողը կանգնում է շրջապատից վտարվելու, մեկուսացվելու առջև: Ցուցադրական սպառման պարագայում ապրանքի փոխարեն նախևառաջ հանդես է գալիս ապրանքանիշը (արհեստականորեն ստեղծված կերպար), որի սոցիալական կարգավիճակն էլ որոշում է ապրանքի գինը՝ անկախ նրա արտադրության վրա ծախսված ջանքերից և նրա իրական սպառողական հատկություններից: Ըստ էության, բրենդը զանգվածային մշակույթի հասարակության պահանջներին հասցեագրված պատասխան ուղերձ է: Այս հասարակության մեջ ապրանքի արժեքը որոշվում է արտադրողի սոցիալական կարգավիճակով, այլ ոչ թե կարգավիճակը՝ արժեքով, ինչը բնորոշ էր դասական կապիտալիզմին: Ապրանքանիշի գնի բարձրացմանը ծառայում է գովազդը, որը ապրանքի կամ որևէ ընկերության համար համապատասխան կերպար է ստեղծում, և ավելի շատ շուկայում շրջանառում են հենց այդ ստեղծված կերպարները, քան իրական ապրանքները: Սա է պատճառը, որ գովազդային հոլովակներում իրերն առավել կատարյալ են երևում, քան դրանք իրականում կան: Որևէ ապրանքի գինը ձևավորվում է ոչ թե իրական տնտեսական օրենքների հիման վրա, այլ շուկայագետների և գովազդային գործակալների կողմից: Նրանք են ստեղծում ապրանքի կամ որևէ ընկերության «ապրանքանիշը» և հենց դրանից ելնելով էլ՝ սահմանում ապրանքի գինը: Սպառողական քաղաքակրթության պայմաններում հոգևոր արժեքներն աստիճանաբար կերպարանափոխվում են և դառնում ապրանքների խորհրդանիշային պատկեր, այսպես կոչված՝ «իմիջ»: Մարդիկ հրաժարվում են «մեծ ինքնություններից», այսինքն՝ դադարում են իրենց նույնացնել որոշակի պետության, ազգի կամ էթնոսի, կրոնադավանաբանական խմբի հետ: Ձևավորվում է նեղ, սահմանափակ հայացքների ու ձգտումների տեր մարդկանց նոր խավ, որոնց համար նույնականացման հիմնական չափանիշ է դառնում հենց բրենդը: Զգտելով արագորեն հարմարվել փոխակերպվող պայմաններին՝ մարդիկ սկսում են մերժել կայունությունն ու տևականությունը որպես բնականոն գոյության կարևորագույն պայմաններ: Ժամանակների միջև կարծես խզում է առաջանում, ուստի վարքի ավանդական մշտական դասարներով անհնարին է «ապահովագրել սեփական ապագան»: Եվ քանի որ

հեռահար նպատակներն այլևս պահանջարկ չեն վայելում, ապա հանուն արդյունքների անմիջական ստացման՝ մարդը հրաժարվում է հեռահար նպատակներից, ինչը, պարզունակացնելով գոյությունը, հանգեցնում է ինչպես սոցիալական, այնպես էլ անհատական կյանքի տրոհմանը: Մարդկային ինքնությունը եղելությունից վերածվում է «խնդրի»: Անհատական և սոցիալական կյանքի տարածաժամանակային դետերմինանտների կրճատումը նպաստում է անկայուն, առընթեր գաղափարների և արժեքների ձևավորմանը: Այս հանգամանքներն անխուսափելի են դարձնում տարանցիկ վարքը, որն ամենից առաջ դրսևորվում է որպես կենսական կարճատև նախագծերի վրա հիմնված ինքնաձրագրավորվող գործունեություն: Փիլիսոփայական մարդաբանության դասական եզրահանգումներն այլևս չեն բավարարում կենսիմաստային դիրքորոշումներին ներկայացվող պահանջներին[3]: Հընթացս ձևավորվող նոր մարդաբանության արժեհամակարգում անձը հանդես է գալիս որպես հավերժական ճամփորդ, տիեզերական թափառաշրջիկ, տիպորինական է դառնում դեռևս չիրացված, չնույնականացված «առանց հատկությունների» մարդը[2]: Նախկին արժեքագոյաբանական մարդուն գալիս է փոխարինելու արդիականության մանիպուլյատիվ արարողակարգային «անձ-նախագիծը», որն անընդհատ շտկում, սրբագրում է իր իսկ հեղինակած նախագիծը: Սա ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ ինքնակոչություն, և այս հանգամանքի հերքումը «կա՛մ մշակութային անմեղսունակություն է, կա՛մ կրկնակի ինքնակոչություն»[4, էջ 30]:

Այսօր մարդկությունը կանգնած է աննախադեպ և որակապես նոր գիտական ու տեխնոլոգիական թռիչքի առջև: Սոցիալական աշխարհն արհեստածին է, ստեղծվել է մարդու կողմից և մարդու համար, և եթե մարդկանց կողմից ընդունելության չարժանանա, չունենա կենսական նշանակություն, կկորցնի իր իմաստն ու գոյության անհրաժեշտությունը: Մարդու ընտրությունը միշտ վախճանաբանական հեռանկար ունի, քանզի մարդկային պատմության ընթացքը և նրա վերջաբանը կախված է այն բանից, թե նա ո՞ր ճանապարհով կգնա՝ կյանքի՞, թե՛ մահվան: Եվ քանի որ «մարդկային կեցությունն առաջին հերթին համագոյակցության կամք է» (Օրտեգա-ի-Գասետ), ապա վտանգված գոյությունը փրկելու համար պահն է սթափվելու: «Ազատության հասկացությունը,– նկատում է Մոսկվայի և համայն Ռուսիո պատրիարք Կիրիլ Ա-ն,– սահմանում է այն պայմանական տարածքը, որը գտնվում է մարդու իրավասության տակ, ոչ մի կողմնակի ուժ, ո՛չ չար, ո՛չ բարի, չի կարող այդ տարածքը մտնել՝ առանց մարդու թույլտվության: Միայն մարդուց է կախված, թե նա ու՞մ թույլ կտա մուտք գործել իր ազատության այդ գոտին, ու՞մ թույլ կտա գործել, իսկ ավելի ճիշտ՝ համագործակցել իր հետ, Աստու՞ն, թե՛ սատանային»[1, էջ 91]:

Համընդհանուր բարեկեցության տրանսհումանիստական հասարակարգի կառուցումը մարդկությանը երբեք երջանկություն չի բերի, եթե այդպիսի բարեկեցության որոնումներն իրականացվեն մարդու հոգևոր պահանջմունքների ու ոգեղեն ակունքների և համակարգապահպան ավանդույթների ընդհանուր համատեքստից դուրս: Արտաքին աշխարհի նկատմամբ (և՛ բնական, և՛ սոցիալական) հսկայական իշխանության հասնելով, մարդն ինքն իր նկատմամբ նույնպիսի իշխանու-

թյան դեռևս չի հասել: Ավելին, ինքն իրեն տիրապետելը դառնում է ավելի խնդրահարույց: Այսօր շատ են մարդուն դեպի անորոշ ապագա տանող, նրա կենսասոցիալական և էքզիստենցիալ ամբողջականությունը տրոհող տարատեսակ կործանարար ուժերը: Մտահոգիչ այս իրավիճակում փիլիսոփայական մարդաբանության ամենակարևոր ուղերձը պետք է լինի հետևյալը. Օգնել մարդուն մարդ մնալ, հարազատ լինել թեկուզ ոչ կատարյալ, բայց սեփական բնությանն ու էությանը և ոչ թե վերածվել դրանց կենսատեխնոլոգիական նմանակը ներկայացնող խեղաթյուրված նանոմանակին: Սա է մարդու մարդկային ապագան փրկելու ուղին: Ժամանակակից գիտության և տեխնոլոգիաների անկասելի թվացող շարունակական առաջընթացն այսուհետ պետք է իրականացվի մարդու՝ որպես անկրկնելի ցեղային տեսակի պահպանմանը նպատակամղված սոցիալական, իրավական և բարոյագիտական նոր նորմերի ստեղծմամբ, որոնց միջոցով պետք է վերահսկել, իսկ հարկ եղած դեպքում՝ սահմանափակել մարդու սրբության-սրբոց բնությունն անհարկի արհեստական ներխուժման՝ սոցիոմշակութային իմաստով վտանգավոր փորձարկումներից, ըստ էության՝ փրկել Մարդուն՝ մարդուց: Հաղթահարել մարդաբանական ճգնաժամն առանց հոգևոր բարենորոգման անհնարին է: Մարդկությունը կանգնած է աննախադեպ և որակապես նոր գիտական ու տեխնոլոգիական թռիչքի առջև: Պետք է հուսալ, որ այդ թռիչքը կնշանավորվի ոչ թե մարդաբանական ճգնաժամի հետագա խորացմամբ, որի հետևանքով մարդը պետք է ստիպված լինի իր տեղը զիջել գուցե գործառութային առումով ավելի կատարյալ, բայց հոգևոր առումով թերատ հետմարդուն, ինչ-որ կենսակիրբեռնետիկական արարածին, այլ նոր ուղի կհարթի դեպի հոգևոր առումով անսահման ինքնակատարելագործման ընդունակ, ավանդույթի Ոգին գնահատող և պահպանող, ավելի ոգեղեն, ամբողջական ու ինքնաբավ մարդու համար: Մարդկությունը հայտնվել է այնպիսի իրավիճակում, երբ ընտրությունն անհրաժեշտ է, հետևանքն՝ անխուսափելի: Այսօրվա սխալը անուղելի կարող է լինել, այսօրվա մեղքը՝ մահացու:

Գրականություն

1. **Կիրիլ Պատրիարք** Ազատություն և պատասխանատվություն, Ս. Էջմիածին, 2009:
2. Бытие в свободе, или проблема культурной идентичности человека в ситуации онтологического перехода // Философские науки, 2004, N 3; Антропология перехода // Человек. RU. Гуманитарный альманах, Новосибирск, 2006, N2.
3. **Гуревич П.С.** Феномен деантропологизации человека // Вопросы философии, 2009, N3; նույնի Классическая и неклассическая антропология: сравнительный анализ, Центр гуманитарных инициатив, М., СПб. 2018.
4. **Пригов Д.А.** Самоидентификация // Место печати. Журнал интерпретационного искусства, 2001.

ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ АНТРОПОЛОГИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

Согомонян Г.А. (ЕГУ, Ереван, Армения)

В постмодерном мире антропологические трансформации происходят по трём общецивилизационным причинам: 1) трансформация в связи с интенсивным развитием техногенной среды, самой природы человека, системы его физических и психических качеств, что ведёт к вытеснению в нём естественного - искусственным; 2) размывание, ослабление и, даже, исчезновение тех социальных условий, которые всегда были привычными для человека в условиях традиционного общества и составляли мир его существования; 3) в связи с повсеместным распространением в обществе рыночных, потребительских начал произошли глубокие изменения внутреннего мира человека, его ценностных, смысложизненных ориентаций. Обосновывается идея, что построение транс-гуманистического общественного строя всеобщего благосостояния никогда не принесёт человечеству счастья, если поиски такого благосостояния будут вестись вне контекста системосохраняющих традиций и духовных потребностей человека.

Ключевые слова: *глобализация, технократическое общество, антропологический кризис, телоцентрическая культура, духовное, традиция.*

CIVILIZATIONAL BASIS OF ANTHROPOLOGICAL TRANSFORMATIONS

Soghomonyan G.A. (YSU, Yerevan, Armenia)

In postmodern world anthropological transformations happen by three common civilizational reasons: 1) the transformation of the nature of man, of his physical and mental qualities in connection with the intensive development of the man-made environment, leading to the displacement of all natural in the human by the artificial; 2) the erosion, the weakening and even the disappearance of those social conditions of life that have always been customary for a man in a "traditional" society and constituted a world of its existence; 3) the profound changes of the inner world of man, his values, life orientations due to the omnipresence of the market, the consumer onsets in the life of the society. In analyzing the problem of challenges, which descended upon mankind as a result of technological progress, the author concludes that the construction of the trans-humanist social welfare system will never bring happiness to humanity if the search for such welfare will be conducted outside of the system-preserving traditions and spiritual needs of man.

Keywords: *globalization, technocratic society, anthropological crisis, body centric culture, spiritual, tradition.*